

պէտք է լինի թէ արդէն ուրիշ անգամներում յաճախ լուծուածներէ լոկ կրկնութիւն չէ և ոչ էլ շատ անգամ մեքենայապէս գործածի լոկ շարունակութիւն է:

Ամենայն գրաւոր շարագրութիւն այնպէս նախապատրաստուած պէտք է լինի ուսուցման ամբողջ անցեալ ընթացքով որ նոյն իսկ միջակ աշակերտը ամենեւին չգիտարանայ ձևացնել այն — անձամբ իւր ոյժերով: այսպէս միայն կարելի է առաջն առնել այն անպատեհութեան դէմ որով աշակերտը գրգռուած է իրանից աւելի յառաջագէտի գրածը արտագրել և որպէս սեպհական աշխատութիւն ներկայացնել: Գտարանում վարժապետի առաջ շարագրութիւն գրելը՝ արդէն ինքնին խիստ գրգռուած է առաջացնում անմտաբար: որ մեծ վնաս է բերում: ապա ուրեմն ուսուցիչը անդողուշաբար չպէտք է աւելի ևս բանը ծանրացնէ իւր խտաութիւններով: Ընչպէս որ շատ անգամ պատահում է: Այդ գրգռուածը նախ և առաջ այն հանգամանքից է ծագում, որ սխալմամբ սովորութիւն է դարձել գրաւոր աշխատութիւնը բանաւորից աւելի վեր դասել:

Շարագրութեան տետրակները հարկաւ պէտք է որդագրուին: Եւ աւելի արդիւնաւոր կը լինի տետրակները այսպէս վերագործել տէրերին: տակաւին տետրակները չբաժանուած, թող ուսուցիչը յիշողութեամբ կամ յուշատետրի օգնութեամբ այն բոլոր սխալների մասին ճառօրէն խօսէ: որոնց ուղղութիւնը ամբողջ գաղափարին համար շահաբեր կարող է դառնալ: և ապա թէ տետրակները դարձնէ: որպէս զի իւրաքանչիւր աշակերտ իմանայ իւր արած սխալները: Այս դէպքում էլ ուսուցիչը աւելի չպէտք է ծանրացնէ աշակերտների արդէն գրգռուած և լարուած վիճակը իւր դատաստանով: նոյն իսկ բանաւոր գատաւիճիւր համեմատ է չպէտք լինի տաք տաք խօսքերով: իսկ տետրակի մէջ մակադրած բառը, այն ևս կարմիր թանաքով գրածը՝ պէտք է չափաւոր լինի:

Այս նկարագրութիւնից մենք տեսնում ենք, որ ուսուցիչը նախ և առաջ պիտի կարողանայ հոստատուն կերպով իշխել դասարանում: ապա և հպատակուիլ գաղափարութեան կանոններին: Իշխել և հպատակուիլ — ասոնք ներհակութիւն են կազմում: սակայն ծառայելու և իշխելու համար կայ մի կապ: մի հաղորդակցութիւն: մի համաշնչութիւն: մի վտխադարձ թափանցութիւն՝ թէ՛ կենաց աւելի առաջագոյն շրջաններում և թէ՛ համեստ դպրոցական շրջանում:

Ս. Մ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆՔ

ԺԴ

(Ետնամակութիւն) *

Հայելի վարուց Փրանկաց կոչուող Հարանց վարքից ինձ յաջողուց մեր Մատենադարանում գտնել ընդ ամենն օրինակի որոնցից հինգը յիշուած Կարենեանցի Յուշակում Այս օրինակ օրինակը բաժանուած են երկու խմբի: Այդ խմբերը նշանակում ենք A և B տառերով: A-ին են պատկանում հինգ օրինակի որոնք նշանակում ենք Ա, Բ, Գ, Դ, Ե տառերով: իսկ B խմբին երկու օրինակի որն և նշանակում ենք Զ և Է տառերով: Տանք այս Չեռագրերի համառօտ նկարագրութիւնը: A խումբ:

1. — Էջմիածնի հիմնական Մատենադարանի № 793² է: Ըստ Կար. Յուշակի № 777/3. նօսր գիր: թուղթ, կաշեկազմ: մեծ. 16×11⁵մ: սկզբնաւորութիւնները կարմրագիւղով: Բովանակայելի վարուց էջ 1^ա — 171^ա: Պակասում է գրութեան վերնագիրը (= Հայելի վարուց: գրութեան սկիզբը «Յսմկ ըստ այրութեանց: 1^ա — 2րդ: Յանկու Դ նշանակուած է ընդ ամենը ՀԱ. գլուխ — վասն Ագահութեան գլ. Ա: վասն Աղօթից գլ. Բ... վասն Քրիստոսի անուան գլ. ՀԱ: Հայելու սկզբնաւորութիւնն է. «Յաղագս Ագահութեան, գլուխ Ա. Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս հրամայէ ի փրկական սուրբ աւետարանին, թէ ուր գտնէք ձեր ան և սիրտք ձեր եղիցին. որ իսկապէս այսպէս է: Քանզի ոմն մարդ յոյժ ագահ, արծաթասէր և անյագ...»: Գրիչը մոռացել է նշանակել ԻԲ. գլխի վերնագիրը (= Յաղագս դարձի մեղաց): էջ. 45ր: Ճիշտ Հայելու վերջում էջ 171^ա գտնուում է յիշատակարանը միւսնոյն գրութեամբ: ինչ որ Հայելի վարուցն է. Գրեցաւ ի քուսկովս հայոց հազար հարիւր եւ իմն (= 1660). Չեռամբ անարժան Գրիգորի երեսանցոյ. Արդ զվայելօղոս մաղթեմ որ զկնի երթերցման (= ընթերցման) ձերոյ յիշման արժան առնէք զիս և զծնողսն իմ: Այստեղ վերջանում է 2-ի մեղ հետաքրքրող մասը. 2-ի երկրորդ մասը, էջ 171^բ — 271^բ, զանազան գրութեամբ անթուական. 2-ի վերջում երկու թերթ մագաղաթեայ պահպանակ, երկրորդ

մասի բովանդակութիւնն է. «Երազ է ու սուտ եղբարք աշխարհի բաներ ի լման: Բայ եւ թագաւորք երկրի պարտաւթ իշխան ու սուլթան...» Պատմութիւն և խօսք Խիկարայ: և լին. (տե՛ս Պար. Յուլիան):

Բ—№ 794/5—Պար. Յուլ. № 778/1, Նոսր. թուղթ, կաշեկազմ, սկզբնաւորութիւններ կարմրով, սկիզբն ու վերջը մի մի թերթ մագաղ. պահպանակ. մեծ. 19×14 Տմ: Բովանդ. Հայկի Վարուց 2^ա—114^ա, առանց վերնագրի: Սկզբի ցանկը պահասաւոր: Կէ գլուխ փոխանակ ՀԱ ի. րնագիրն անթերի, թէև վերջին գլուխը նըշանակուած է Հ փոխանակ ՀԱ այս տարբերութիւնը ծագում է գրչի սխալից: որովհետեւ ԿԵ գլուխը (էջ 105^թ) վերականգնուած է ԿԴ և այս սխալը շարունակուել է մինչև վերջը: Էջմիածնայ և մի քանի վարպետական կնիքներ (էջ. 4^ա, 113^թ, 114^ա, 117^թ և լին): Հայկու վերջում էջ 114^ա յիշատակարանը բոլորովին քերուած: էջ 115^ա—139^ա նախերգանք քարոզի: միևնոյն գրչութեամբ: ինչ որ Հայկին: էջ 139^ա Հայոց ՌՃԾԱ թուի յիշատակարան, բայց տարբեր և նորագոյն գրչութեամբ: էջ 139^թ բուն յիշատակարանը ստանաւորով, որից ահա մեզ հետաքրքրող մասը. «Ի ներթուոյ մեր հայկական Նախնեաց կարգեալ է թրվական խել քանեակ երկ ճաւիտեակ երկ յորեւան» և ինչ քանեակ: Զայս «կատարեալ թիւ յամարի և գիւրագիւտ վերածանող ի: Երգ յանկ ելեալ սա աւարտի ձեռամբ Նուստ Մարգար գլխ: թուինս ամսոյ «երկակ թըվի յետ համարածման օրուրթի: Ի խնդրո ռմն հեղաճոցի ՏԷ Միայնի բանասիրի: Ելին Ուրեմն գրչութեան թուականն է 1120 հայկական=1671 փրկչ: (երկ քանեակ երկ=2×4+2=10 հարիւրեակ =1000, երկ յորեւան=100, հինգ քանեակ 5×4=20, գումար 1000+100+20=1120): էջ 140^ա—250^ա տարբեր և զանազան գրչութեամբ այլ և այլ տեսակ թղթերի վրայ Գրիգորի եւ Նախնեի քարոզք... տոմարական աղիւսակք և լին. և լին:

Գ= 792/1—Պար. Յուլ. 776/2, Նոսր. թուղթ, կաշեկազմ, սկզբ. կարմրագեղով: մի մի թերթ մագաղ. պահպանակ. մեծ. 18×12 Տմ: Բովանդ. Հայկի Վարուց էջ 2^ա—173^թ. սկիզբը այրուեալ ցանկ լին: ՀԱ գլուխ. պահասում է գրութեան վերնագիրը: էջ 173^թ—174^ա յիշատ. «Երգ աղաչեմ... Զբաւացող գրոյս զմեղսաման, անպիտան և զանարժան ներսն Հազվիմեցի: որ և անուամբ վարդապետ եւ նախնայոս յիշման արժան առ-

նէք... եղև աւարտեալ այս գիրք: որ կոչի Յրանկոց Հարանց Վարս: որ թարգմանեալ եղև ի Լուսին բարբառոյ հայ բարբառ ձեռամբ Սեփաննոս վարդապետի Խոյնցոյ: որ է վերականգնու և զանապետ ի սուրբ կաթողիկոսարանն Էջմիածնի: բայց զի գրեալ եղև սա ի թուականութեան հայոց Ռ երրորդի Ճ երրորդի ի Ի երրորդի և երկրորդ թուի (—ՌՃԻԻ=1673): ի թագաւորութեանն Պարսից Շահ Սուլիմանի և յիշխանութեան աշխարհիս Եւրատեան Սաթի—Ղուլի խոնին և ի կաթողիկոսութեանն սր: Էջմիածնի Յեանն Յակոբայ սրբազանի Զուղայեցոյ: ի գաւառս Զիրակայ: ի հաշակաւոր ուխտս Հաւիճոյ վանից: որ այժմ ասի Ղ.փշաղ: Ի վայելուած ներսէս վարդապետին Ղալընցոյ... գրեցաւ ձեռամբ Ստիլիան սարկաւաղի Ղափանցոյ...»

էջ 175^ա—209^թ զանազան մանր գրութիւնք, վարք Մարինոսի կուսին: Մարինոս երկրպագոյն: Թէոփոսայ և լին:

էջ 209^ա նորագոյն յիշատ. «Յոսանկի Հարանց Վարս ի վայելուած Երզրուցի Սարգիս վարդապետին: ըստացաւ սա իշատակ իւր անձին ի թ Հայոց ՌՃԼԸ: ներսէս Սարգիս վարդապետներ ի այլ կնիքներ էջ 3^ա, 173^թ և լին):

Դ—790/1—Պար. Յուլ. 775/1, Նոսր. թուղթ, կաշեկազմ, սկզբ. կարմրագեղով: 2-2 թերթ մագաղ. պահպանակ. մեծ. 20×14 Տմ: Բովանդ. էջ 1—148^թ Հայկի Վարուց: այսպիսի վերնագրով: «Հայկի Վարուց: յորում կան պատմութիւնք հեշտաւորք և բանք օգտակար առ ի փրկութիւն մարդկան: (էջ 1^թ): Ծանկ բոստ աթուրեանից լրիւ ՀԱ գլուխ: Ծանկում գրիչը սխալմամբ բաց է թողնում ԽԵ գլուխը—Վասն մարգասպանութեան—և կրկին անգամ է նշանակում «Վասն նախնեանց գլուխը: Բնագիրն անթերի: 149 թերթը: Հայկու վերջում: դատարկ, երեւի նշանակուած է եղել յիշատակարանի համար: 2-ի երկրորդ մասը: էջ 150^ա—425^թ, զանազան գրչութեամբ: բովանդակութիւնը տե՛ս Պար. Յուլ. Վերջին թերթի վրայ էջ 425^ա կայ հետեւեալ յիշատակարանը. «Ի վայելուած ճահկեցի Աւետիք վարդապետին: և զկնի մահուան խոյ: լիցի ս: Էջմիածնի Մեծի գահին: Միայն այս Յիշատակարանն է ճահկեցու ձեռքով: էջ 3^թ և 425^թ ճահկեցու կնիքը «Քրիստոսի Ծառայ Աւետիք վարդապետ: 1185 (=Հայոց—փրկչական 1736): Կեբի թուականը մտաւորապէս միայն կարող է որոշել 2-ի գրութեան ժամանակը: 1185-ը հաւանականաբար ճահկեցու վարդապետ ձեռնագրուելու տարեթիւն

է ցոյց տալիս: 2-ը կարող էր այդ թուականից շատ առաջ գրուած լինել և յետոյ միայն կնքուել ճահկեցու կնքով: քայց կարող էր պատահել նաև, որ 2-ը գրուած է այդ (կնիքի) թուականից տարիներ յետոյ:

Ե—795/4—Վար. Յուլ. 779/3, նոտր. թուղթ, կաշեկազմ սկզբ. կարմրագեղ. մեծ. 19×13 հմ.: Բովանդակ. էջ 70^ա—163^ա, Հայելի վարուց: առանց վերնագրի և սովորական ցանկով.— էջ 163^ա—167^բ, Յաղագս որդեգրութեան աստուծոյ. թէ ո՞ր վերայ հաստատեալ է կամ զխորդ որդիք աստուծոյ լինիմք: 2-ի սկիզբը էջ 3^ա—17^բ տեղը նորագոյն գրչութեամբ Գրիգոր Տաթևացու Մեծի Արքայթու ճառը. ճառի վերջում անթուական յիշատակարան, որի մէջ յիշուած է «ստացողի գրոցս» զտէր Եսայի անաթան արեղայի և ինչ: 2-ի մեզ հետաքրքրող մասը 17—18 դարի գրչութիւն է ամենայն հաւանականութեամբ:

Ա Յմբի այս 5 2-երը բոլորն էլ անթու-րի օրինակներ են, ունենալով Հայելի Վարուցի ամբողջութիւնը, ընդամենը ՀԱ գլուխ, իւրաքանչիւր գլուխը 1—12 պատմութիւնս Համագումար՝ 246 պատմութիւնս Տեղ տեղ գրիչները մոռանում են վերնագիրը կամ զլսակարգութիւնները, կամ ցանկը կիսատ են թողնում և այլ պայսիսի մանր տարբերութիւններ:

Բ Յմբի 2-երն են.

Ձ—№ 792 Գեորգեան Յուլիանի, ժողովածու, բոլորգիր, թուղթ, կաշեկազմ սկզբ. կարմրագեղ. մեծ. 18×12 հմ.: Բովանդ. էջ 1^բ, Փե գլուխ Հարանց Վարուց պատմութիւններ. էջ 159^ա—169^բ տոմարական աղիւսակներ.— էջ 170^ա—247^ա Հայելի վարուց, առանց վերնագրի, թէ ցանկում և թէ ընագրում ընդամենը ԽԹ գլուխ (փոխանակ ՀԱ-ի).

էջ 247^ա կնիք՝ Բերիստոսի ծառայ Միքայէլ վարդապետ Աստապատցի թմբ. ՌՃԻԲ: Էջ 247^ա—350^ա ժողովածուներին սովորական զանազան հատուածներ. 2-ն ունի պակաս 248—249 թերթերի միջև, տեղ տեղ թերթերն յետ ու առաջ են կազմուած (էջ 342^բ, 306^ա և ինչ): 2-ի բուն յիշատակարանը գտնուած է էջ 306^բ և շարունակութիւնը էջ 350^ա, որից և դնում ենք քաղուածաբար... Արդ աւարտեցաւ և կաղմեցաւ յարանց վարքս հայոց և ֆառնկաց և այլ բազում մանր բանք: որք աստ ժողովեալ կան: Ի թուարբերութեան հայկազեանս տոմարի. Ռ. Ճ. և

ԻԸ. (—1679), Արդ յիշեցէք ի Բերիստոս Աստուած զստացող սորին Աստապատցի անուամբ և եթ Միխայիլ վարդապետս... Դարձեալ յիշեցէք ի Բերիստոս զհոգեւոր ծնողն իմ և զեղբայրսն իմ զսուրբ Ստեփաննոսի մկարանքն. Մեծ Յակոբ բարունակեալսն, զԶաքարիա, զՄհարան, զՆահաբան, զՆերսէս, զՄէլիքսէթ և զՅովսէփ վարդապետն, զտէր Յովսէփսն, զտէր Պօղոսն, զտէր Մկրտչն, զտէր [Փիլիպ]պոսն, զտէր Մինասն, զտէր Երեմիայն, զտէր Անդրէասն... զսուրբ Նախավկային մկարանքն. զմեծ Միքայէլ վարդապետն, որ է երկրորդ ծնող իմ և առաջնորդ սուրբ ուխտիս: Նաև Յոհան և Պետրոս: Մարտիրոս և Արիստակէս: Մովսէս և Աւետիք վարդապետն, տէր Եսային, տէր Թորոսն հայր փանիցս: զԴանիէլ վարդապետ և տէր Սամուէլ հանգուցեալք: զտէր Ստեփաննոս, զտէր Վազարն, զտէր Գրիգորն, զտէր Անդրէասն, զտէր Յովսէփսն, Բ. տէր Աստուածատուքն, զտէր Յակոբն և այլ մկարանք սուրբ Մաղարիայ փանիցս: Այս 2-ի մեզ չհետաքրքրող մասում ուշագրութեան արժանի են՝ գիրք տոմարական արհեստի, որ կոչի Ըոզ—Նամե (էջ 345^ա), Էարադրութիւն հայրապետացն Հայոց (էջ 337^ա), Առակների ժողովածու, ընդամենը Խ համար, էջ 260^բ—289^ա, և ինչ և ինչ:

Ե—435/2 Գեորգեան Յուլիանի, նոտր. թուղթ, կաշեկազմ սկզբ. կարմրագեղ. մեծ. 21×14, Բովանդ. էջ 125^ա—167^բ Հայելի վարուց, առանց վերնագրի, թերաւ, ընդամենը 89 պատմութիւն. էջ 167^բ գրքի անուանակոչութիւնը. Հայելի Վարուց ֆառնկաց յորում կայն պատմութիւնք և բանք օգտակարք առ ի փրկութիւն մարդկանս.— էջ 168 ցանկ զլսոց թերի, ընդամենը ԻԶ գլուխ.— էջ 169^ա—176^ա զանազան պատմութիւնք, որոնք կազմում են առակագրերի մասն, էջ 171^ա պատմութիւն առնուած Հայելուց, էջ 178^ա—192^բ Ցանկ Հարանց Վարուց և այլ մանր գրութիւնք, Յիշատակարան էջ 191^բ, Բրեցաւ ի թուին ՌՃԻԸ, (—1699) յամենան մարտի ԹԱ. Չեամբ մեղսամած Խաչատուր քահանայի... Յիշատակ է սուրբ մատեանս իմ Դանիթ վարդապետիս, որ եմ սպասաւոր և առաջնորդ սուրբ Ամենափրկչի փանիս թիւն ՌՃԷԳ... ետու վազմ և յիշատակ սուրբ Ամենափրկչի ամօռիս և ինչ:

2-ի առաջին մասը էջ 1—124^բ, մասամբ բաշտրի և մասամբ նոտր. Մովսէս Զուգայեցու գրութիւնք ի թիւն ՌՃԻԳ. (էջ 5^ա), քաղուածներ Դիոն. Արիստապատուց և ինչ:

Զ-երի այս համառօտ տեսութիւնից հետեւում է ուրեմն որ Ա խումբը ներկայացնում է մեզ Հայելու թարգմանութիւնը անթերի. մինչդեռ Ե խումբը, ոչ միայն թերի է, այլ և կազմալուծուած: Ե խմբում որոշ գրութիւններ կամ պատմութիւններ այս կամ այն զլխից դուրս են ձգւում: պարզ երևում է որ գրիչը ջնկում է և ընտրում: Մասնաւորապէս է Զ-ում տեսնում ենք Հայելուց առնուած պատմութիւններ մտած ուրիշ հոգեշահ կամ առականման հաւաքածոյի մէջ (էջ 171^ա)

Ա խմբի Զ-ից է կատարուել Հայելու միակ տպագրութիւնը 1702 թուին: Այս շատ հազուադիւր հրատարակութիւնը փոքրագիր մի գիրք է, մեծ. 15×10, այսպիսի վերառութեամբ. «ԳԻՐԸ | ՀԱՅԵԼԻ ՎԱՐՈՒՅ | ՈՐ ԱՍԻ ՀԱՐԱՅՈՒՄ ՎԱՐԸ | տպագրիցեալ ի Հայրապետութեան Տեսան Նահապետի Հայոց | կաթուղիով: | ի թվին քրիստոսի 1702. | իսկ ըստ հայոց ԻմծԹԱ | մայիսի ամսոյ Ի Աին | ի փառքս մեծազոյնս Աստուծոյ:» Թպագրութեան տեղն և հրատարակիչը անյայտ (տե՛ս և մատենագիտ. Զարբ.): Ունի երկու պատկեր սկիզբը և «Թանկ ըստ այբուբենից» ծիշտ ինչպէս Զ-երում: Թանկի զլխին՝ «Հայելի Վարուց յորում կան պատմութիւնք հեշտալուրք և բանք օգտակարք առ ի փրկութիւն մարդկան» (տե՛ս նոյնը Զ-երում): Թանկում գրութիւնների թիւն է Հ փոխանակ ՀԱ-ի. այս տարբերութիւնը ծագում է նրանից, որ «Վասն Սիրոյն Աստուծոյ» և «Վասն Սիրոյ Ընկերին» գրութիւններ միաձուլուած են, սակայն տպագրում բնագիրն ամբողջ է և ունի լրիւ ՀԱ գրութիւն էջ 331^ա Հայելին վերջանում է որին հետեւում են անմիջապէս երեք պատմութիւններ հրատարակից աւելացրած. 1. «Ընթեռնումք ըն վարս հարանց սրբոց. թէ Անապատական ոմն ձգնութեամբ մեծաւ աղաչէր զԱստուած ժամանակս բազումս սակա հիւանդութեան ուրուք զոր ունէր յինքեան ...»: 2. «Ընթեռնում ի պատմութիւնս հռոմայեցւոց. թէ Փառազնեայ դուստր Անատասի կայսեր գոլով սիրահարեցեալ ...»: 3. «Պատմեաց մեզ սուրբն Աթանաս աղէկօսանշու հայրապետն, թէ ի Բիւրիտոն քաղաքի

մերձ յԵրուսաղէմ ի սահմանս Տիւրոսի և Սիդոնի ...» (Այս վերջինը հին թարգմանութիւն): Թպագիրն ունի ընդամենը 335 էջ, չունենալով որ և է յիշատակարան կամ թարգմանչի յիշատակութիւն:

Ամփոփելով թուականների վերաբերեալ տեղեկութիւնները կօտանանք.

Ա—գրուած է	1660 փրկչ. թուին
Բ— »	1671 » »
Ա Գ— »	1673 » »
Դ » մօտադրապէս (1736), քերես այս բոլից առայ:	
Ե— » անթուական.	
Զ— »	1679 փրկչ. թ.
Ը— »	1699 » »
Տ(պագիրը)—	1702 » »

Ուրեմն նազոյն թուականն է 1660 (Ա), որից յետոյ չէ կարող լինել Հայելու թարգմանութեան ժամանակը: Թարգմանչի եւ թարգմանութեան մասին տեղեկութիւն է տալիս մեզ միմիայն Գ Զ-ը. «որ թարգմանեալ եղև ի լատին բարբառոյ հայ բարբառ ձեռամբ Ստեփաննոս վարդապետի իշովացոյ, որ է վերակացու և գանձապետ ի սուրբ կաթուղիկոսարանն Էջմիածնի»:

Լրացուցիչ և աւելի մանրամասն տեղեկութիւններ հաղորդում են մեզ անկախ այս մեր ուսումնասիրած Զ-երից, և ուրիշ աղբիւրների, որոնց մասին գալ անգամ:

Դալուստ Տէր Մկրտչեան.

14 յունիսի 1899.

ՏՐԵԽՕՄԵՆ ԴՊՐՈՅՆԵՐՈՒՄ.

Աչքի առաջ ունենալով արախօսայ կոչուած աչքի հիւանդութեան վարակիչ յատկութիւնը և տեսողութեան դործաւանի համար ունեցած վրնատակար հետեւանքները, բժիշկները և մանկավարժները առանձին ուշադրութեամբ են վերաբերում դէպ այդ հիւանդութիւնը: Պատարե-